

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Hâcû-yi Kirmânî'nin Gazellerinde Hz. Yûsuf

Hz. Joseph in Ghazals of Khwaju Kermani

Yasemin YAYLALI*




Makale Türü/ Article Information/ Информация о Статье: Araştırma Makalesi/ Research Article/ Научная Статья

Atıf / Citation / Цитата

Yaylalı, Y. (2021). Hâcû-yi Kirmânî'nin Gazellerinde Hz. Yûsuf. *Kesit Akademi Dergisi*, 7 (28), 507-525.

Yaylalı, Y. (2021). Hz. Joseph in ghazals of Khwaju Kermani. *The Journal of Kesit Academy*, 7 (28), 507-525.

 10.29228/kesit.52194

Geliş/ Submitted/ Отправлено: 30.07.2021
Kabul/ Accepted/ Принимать: 15.09.2021
Yayın/ Published/ Опубликованный: 25.09.2021

Bu makale İntihal.net tarafından taranmıştır. This article was checked by İntihal.net. Эта статья была проверена
Интихал.нет Bu makale Creative Commons lisansı altındadır. This article is under the Creative Commons license. Это
произведение доступно по лицензии Creative Commons.

*Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, yasemin_yaylali@hotmail.com 

KESİT AKADEMİ DERGİSİ

ISSN: 2149-9225

The Journal of Kesit Academy

Hâcû-yi Kirmânî'nin Gazellerinde Hz. Yûsuf ¹

Hz. Joseph in Ghazals of Khwaju Kermani

Doç. Dr. Yasemin YAYLALI*

Öz: İran edebiyatının önemli şairlerinden olan Hâcû-yi Kirmânî, Kirmân'da dünyaya gelmiştir. İyi bir eğitim almış olan Hâcû-yi Kirmânî, bilhassa astronomi alanında uzmanlaşmıştır. Hâcû, şiirlerinde yaşadığı dönemin ilimlerinin ıstılahlarını kullanmıştır. Hâcû, doğduğu yer olan Kirmân'dan ayrılarak Azerbaycan, Suriye, Mısır gibi çeşitli ülkelere uzun süreli yolculuklar yapmıştır. Şiirde özellikle kendine mahsus bir tarz oluşturduğu gazel türünde büyük başarı göstermiştir. Söz konusu çalışmada Hâcû-yi Kirmânî'nin Dîvân'ında yer alan gazelleri irdelenmiş; Hz. Yûsuf kıssasıyla ilgili olanlar Farsçadan Türkçeye çevrilerek incelenmiştir. Hâcû'nun gazellerinde yer alan Hz. Yûsuf kıssasıyla ilişkili Hz. Yakûb, Bünyâmin ve Züleyhâ gibi kişiler; Mısır, Ken'ân gibi ülkeler ve gömlek, koku, güzellik, zindan ve kuyu gibi kavramlar saptanmış; bunlara dair gerekli bilgiler verilmiştir. Tüm bunları Hâcû-yi Kirmânî'nin hangi manada ve ne şekilde kullandığı örnekleriyle açıklanarak dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gazel, Yûsuf, gömlek, koku, kuyu.

Abstract: Khwaju Kermani, one of the most important poets of Iranian literature, was born in Kerman. Khwaju, who had a good education, specialized especially in astronomy. In his poems, Khwaju used the knowledge of the period in which he lived. Khwaju left Kerman, his birthplace, and made long-term trips to various countries such as Azerbaijan, Syria and Egypt. He has shown great success in poetry, especially in the genre of ghazal, in which he has created a unique style. In this study, the ghazals contained in the Divan of Khwaju Kermani were examined; Joseph (as) will appear.

¹ "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir. Statements of "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors": No conflicts of interest were reported for this article. Ethics committee approval is not required for this article.

Those related to the story of Yusuf were translated from Persian into Turkish and studied. Khwaju is a prophet in the ghazals. A Prophet associated with the story of Joseph. People such as Yaqub, Binyamin and Zulayha; countries such as Egypt, Ken'an, and concepts such as shirts, smells, beauty, Dungeons and wells were identified; they were given the necessary information. All these Khwaju what sense and how the examples are explained and presented to the attention.

Keywords: Ghazal, Joseph, shirt, smell, well.

GİRİŞ

Kemâlidîn Ebu'l-Atâ Mahmûd b. Alî b. Mahmûd Mürşidî-yi Kirmânî hicri sekizinci yüzyıl İran edebiyatının önemli şairlerindedir (Safâ, 1386 hş: 888). Hâcû-yi Kirmânî 689/1290 yılında Kirmân'da dünyaya gelmiştir (Kirmânî, 1374 hş: 5). Şairin asıl adı Mahmud olup, şiirlerinde "Hâcû" mahlasını kullanmıştır. Ayrıca Mürşidî ve Kirmânî nisbeleriyle ve Nahlbend-i şuara, Hallaku'l-meanî, Melikü'l-fudala lakaplarıyla tanınmıştır (Tokmak, 1996: 520).

Fesahat ve belagatte emsalsiz olan Hâcû, Kirmân'da eğitimini tamandıktan sonra birçok yere seyahatte bulunmuştur (Devletşâh-i Semekandî, 1382 hş: 249). Bir zaman Şirâz'da ikamet etmiş; daha sonra Kâzerûn'a gitmiş; 718-737 (1318- 1336) yılları arasında Irak-ı Arab, Huzistan, Azerbaycan, Bağdat, Mısır, Suriye ve Filistin'de bulunmuştur (Safâ, 1386 hş: 889). Hayatını yazdığı şiirlerden elde ettiği caizelerle idame ettiren Hâcû, 738/739 (1337/1338) yılında doğduğu yer olan Kirmân'a geri dönmüş; ölünceye değin Kirmân ve Şirâz'da yaşamış ve Şirâz'da vefat etmiştir (Kirmânî, 1374 hş: 11). Hâcû en çok gazel nazım türünde başarı göstermiştir. Gazelde her ne kadar Sa'dî'den etkilense de kendine has bir tarz oluşturmuştur. Din dışı mevzularla tasavvufi ve hikemi meseleleri eserlerinde büyük bir ustalıkla bağdaştırmıştır (Tokmak, 1996: 521).

Manzum eserleri arasında kaside, gazel, kıta, terciibend, terkihibend ve rubailerden oluşan "Sanâiyu'l-kemâl" ve "Bedâiyu'l-cemâl" isimli iki bölümden meydana gelen 9000 beyitlik bir *Dîvân'ı*; *Hüma vü Hümayun* ve *Gül ü Nevruz* isimli âşıkane mesnevileri ile *Ravzatü'l-envâr*, *Kemâlnâme* ve *Gevhernâme* adlı tasavvufi ve ahlaki mesnevilerinden oluşan hamsesi (Safâ, 1386 hş: 897-898) ; ek olarak *Sâmnâme* ve *Mefâtihu'l-kulûb* adlı mesnevileri bulunmaktadır. Mensur olarak *Risaletü'l-bâdiye*, *Risale-i Seb'u'l-mesânî* ve *Münâzara-i Şems ü Sehâb* adlı eserleri kaleme almıştır (Tokmak, 1996: 521).

Hâcû'nun şairliğinin zirvesi olan gazelleri mana ve lafızca sade; akıcı ve anlaşılırdır. Onun şiirleri tasvir bakımından oldukça zengindir. Teşbih, istiare, mecaz ve ki-

naye gibi edebi sanatları kullanarak güzel tasvirler meydana getirmiş; mitolojik, tarihi ve dini şahsiyetlere ve hikâyelerine çeşitli yönleriyle beyitlerinde yer vermiştir. Hâcû'nun gazellerinde temas ettiği dini şahsiyetlerden biri de Hz. Yûsuf ve kıssasıdır (Kirmânî, 1374 hş: 6, 13,16).

Hz. Yakûb'un on iki oğlundan biri olan Hz. Yûsuf, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerdendir (Harman, 2013: 1). O, akıllı, sabırlı, iradeli, nefsanî isteklere boyun eğmeyen, imanı güçlü ve takva sahibiydi (Pervînî ve Emînî, 1391 hş: 15-16). Kur'ân'da Hz. Yûsuf'a rüyaları yorumlamanın öğretildiği; Hz. Yûsuf'un, onun atası Hz. İbrahim'in ve babası Hz. Yakûb'un gördükleri rüyaları yorumlayıp, bu doğrultuda hareket ettikleri bildirilmiştir (Çelebi, 2008: 306). Hz. Yûsuf edebiyatta en çok bahsi geçen peygamberlerdendir. Bazen emsalsiz güzelliği sevgiliye benzetilmiş; bazen kısada geçen kuyuya atılması, Züleyhâ ile olan münasebeti, zindana atılması ve rüyaları yorumlaması gibi mevzulara şairlerce çokça değinilmiş; bazen de müstakil olarak Yûsuf ve Züleyha mesnevileri kaleme alınmıştır (Pala, 2002: 497). Hz. Yûsuf, *Fâlnâme* gibi eserlerde de bahsi geçen peygamberlerdendir. (Kotan, 2019: 134).

Hz. Yûsuf'un peygamberlik serüvenini anlatan aynı isimdeki Yûsuf suresi Kur'ân-ı Kerîm'in on ikinci suresidir. Kur'ân-ı Kerîmde Yûsuf kıssası "kıssaların en güzeli" olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu adlandırmada Yûsuf kıssasının diğer kıssalardan farklı olarak bir sûrede ve detaylı bir şekilde anlatılması, fazlaca ibret verici olması, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin tüm yaptıkları kötülöklere sabretmesi ve onları affetmesi; kıssanın birçok insan tipini barındırması ve din ve dünya işlerine dair mevzulara yer vermesi gibi sebeplerin etkin olduğu ileri sürölmüştür (Kırca, 1989: 178).

Yûsuf kıssası genel hatlarıyla şöyledir: Hz. Yakûb, oğulları arasında en fazla Hz. Yûsuf'u sevmiş; kardeşleri bu ilgi ve sevgiyi kıskanmışlardır (Köksal, 2013: 272). Bu yüzden kırdan gezme bahanesiyle babalarını ikna ederek yanlarına aldıkları Hz. Yûsuf'u kuyuya atmışlar; babalarına da Yûsuf'u kurt yedi diye yalan söylemişlerdir. Bir kervan Hz. Yûsuf'u katıldığı kuyudan çıkarmış, daha sonra onu Mısır'da satmıştır (Çakan ve Solmaz, 2008: 121-123).

Hz. Yûsuf hoş ve yakışıklı bir delikanlı olunca onu satın alan Mısırlı azizin eşi Züleyhâ, Hz. Yûsuf'tan hoşlanmaya başlamıştır. Daha sonra nefesine yenik düşerek Hz. Yûsuf'la olmak istemiş, karşılık bulamayınca arkadan gömleğini yırtarak Hz. Yûsuf'a iftira atmıştır. Mısırlı kadınların bu durumla alakalı dedikodu yapmaları ve onu kınamaları üzerine Züleyhâ kendini haklı çıkarmak için bir davet vermiş; kadınlar ikram edilen meyveleri soyarken Hz. Yûsuf 'u görünce güzelliği karşısında bıçakla ellerini doğramışlardır. Züleyhâ, Hz. Yûsuf'a kendisiyle birlikte olmazsa zindana atılacağını söylese de Hz. Yûsuf zindanı tercih etmiştir (Mürevvetî ve Sâkî, 1390 hş: 15-17). Zindandakileri Hak yoluna davet ederek peygamberliğini ilan etmiş ve arkadaşlarının rüyalarını yorumuştur. Hz. Yûsuf bir süre zindanda kaldıktan sonra kralın gördüğü bir

rüyayı güzel ve doğru bir şekilde yorumlayarak oradan kurtulmuştur. Züleyhâ'nın suçunu itiraf etmesi üzerine masum olduğu da ispatlanan Hz. Yûsuf, kralın emriyle hazinelerin başına getirilerek kralın vezirlerinden olmuştur (Çakan ve Solmaz, 2008: 127-130).

Hz. Yûsuf, kralın rüyasına yaptığı yorum gereğince tedbirler aldırılmış ve bu sayede Mısır'da kıtlık yaşanmamıştır. Kıtlık sebebiyle Ken'ân ülkesinden Mısır'a Hz. Yûsuf'un kardeşleri zahire almaya gelmiş; Hz. Yûsuf onları tanımış fakat kimliğini gizlemiş ve en küçük kardeşleri Bünyâmin'i de getirmezlerse bir dahakine zahire alamayacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine kardeşleri Bünyâmin'i getirmiş, Hz. Yûsuf ona her şeyi anlatmıştır. Bünyâmin'in kendi yanında kalması için bir plan yapmış ve kralın kabını Bünyâmin'in eşyaları arasına koydurmuştur. Kabın Bünyâmin'in yükünden çıkması üzerine ülke yasaları gereği onun gitmesine izin verilmemiştir (Harman, 2013: 3-4). Ken'ân'a dönüp babalarına durumu anlatmaları üzerine Hz. Yakûb yeniden Bünyâmin'i alıp getirmeleri için onları geri göndermiştir. Mısır'a geldiklerinde Hz. Yûsuf onlara kendini tanıtarak kardeşleri olduğunu açıklamış; kardeşleri yaptıklarından pişman halde ondan af dilemişlerdir. Daha sonra kör olan gözlerinin açılması için babası Hz. Yakûb'a gömleğini göndermiş; Hz. Yakûb gömleği koklayınca gözleri yeniden görmeye başlamıştır. Tüm ailesi Mısır'a Hz. Yûsuf'un yanında gitmiş; Hz. Yakûb ve ailesi böylece oğlu Yûsuf sayesinde Mısır'a yerleşmişlerdir (Köksal, 2013: 289-293).

Hacû-yi Kirmânî *Dîvân'*ında yer alan gazellerinde kimi zaman doğrudan kimi zamanda dolaylı olarak teşbih, telmih, istiare ve kinaye sanatları kullanılmak suretiyle Yûsuf kıssasına temas etmiştir. Hâcû'nun gazellerinde Yûsuf kıssasıyla alakalı olarak geçen kelime ve terkipleri Hz. Yûsuf'un kendi zatıyla ilgili kavramlar, Hz. Yûsuf'la bağlantılı kişiler ve Hz. Yûsuf'la ilişkili kavramlar olmak üzere üç grupta sınıflandırmak mümkündür. İlk grupta Hz. Yûsuf'un herkesi hayran bırakan, eşsiz yüzüne ve güzelliğine, kokusuyla Hz. Yakûb'un kör olan gözlerinin yeniden görmesini sağlayan gömleğine temas edilmiş; ayrıca Hz. Yûsuf için kullanılan "Ken'anlı Yûsuf, Mısırlı Yûsuf ve Kaybolmuş Yûsuf" nitelemelerine yer verilmiştir.

İkinci grupta ise Hz. Yûsuf'un ailesinden babası Hz. Yakûb'a ve öz kardeşi Bünyamin'e; ailesi dışında kıssada önemli ve etkili bir kişi olan Züleyhâ'ya değinilmiştir. Son yani üçüncü grupta ise kıssada geçen kuyu, zindan, pazar-satıcı-alıcı ve gül gibi kavramlara değinilmiştir. Tüm bu kişi, kelime ve terkipler kuşkusuz gerçek manaları yanında mecaz anlamlarıyla kullanılmak suretiyle kıssaya telmihte bulunulmuştur. Hâcû'nun gazellerindeki tüm bu ifade edilen tespitlerin örnekleriyle ayrıntılı olarak izahı şöyledir:

1. HZ. YÛSUF'UN KENDİ ZATIYLA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

1.1. Yüzü ve Yüzünün Güzelliği/Güzelliği

1.1.1. Yüzü

Hz. Yûsuf'un dillere destan güzelliğiyle ilgili aktarılan rivayetlerde "Kendisine, güzelliğinin yarısı yarısı verildi" denilmiştir (Köksal, 2013: 271). Hz. Yûsuf, tam bir samimiyet ve aşkla Allah'a bağlı olduğundan görenleri hayran bırakan, kendinden geçiren güzel yüzü aslında bizzat Hakk'ın nurlarının ışıltısı olmuştur (Güçlü, 2013: 166).

Hâcû, Hz. Yûsuf'un toplam yedi yerde yüzüne ve yüz güzelliğinin emsalsiz oluşuna (Kirmânî, 1389 hş: 166, 135, 176, 224, 292, 477, 493) vurgu yapmış ve onun böylesine güzel yüzüne bir kerelik bakmanın Mısır saltanatına ve Ken'ân ülkesine değdiğini söyleyerek ne denli kıymetli olduğunu ortaya koymuştur:

Ey azizler Mısırlı Yûsuf'un yüzüne bir bakış, Mısır'ın saltanatına ve bütün Ken'ân ülkesine değer (Kirmânî, 1389 hş: 166).

Hz. Yûsuf'un güzel yüzü parlaklık ve alımlılık bakımından güneşe benzetilmiştir:

Yûsuf'un güneş yüzünden zuhur etti, Züleyhâ'nın gönlünde ortaya çıkan nur! (Kirmânî, 1389 hş:176).

"Yûsuf yüzlü"den kasıt güzel yüzlü sevgilidir. Sevgilinin yüzü Hz. Yûsuf'un yüzüne teşbih edilmiştir. Yakûb'tan maksat sevgilinin yüzünün hasretiyle gam ve keder içinde olan âşıktır. Âşık sevgilinin hicranında çektiği üzüntü ve sıkıntı dolayısıyla Hz. Yakûb'a benzetilmiştir:

Bütün gece Yûsuf yüzünün arkadaşı olduğundan Yakûb'un gamından hiçbir hal hatırlamamışsın (Kirmânî, 1389 hş: 493).

1.1.2. Yüzünün Güzelliği

Hz. Yûsuf'un güzel yüzü, parlaklığı ve hoşluğuyla güzellik yıldızına teşbih edilmiş; cemalinin tüm ışıltısıyla görenleri hayran bıraktığı ve onu gören Züleyhâ'nın aşktan gönlünün kavrulduğu söylenmiştir:

Güzellik yıldızı Yûsuf'un yüzünden doğduğunda, Züleyhâ'nın sevgi dolu sinesine ateş düştü (Kirmânî, 1389 hş: 135).

Hicran acısını en iyi Hz. Yûsuf'un yokluğunda ağlamaktan gözleri kör olan Hz. Yakûb'un bileceği; Hz. Yûsuf'un kelimelere sığmayacak derecede güzelliğini de en doğru ona duyduğu aşkla ismet perdesinden çıkan ve dillere düşen Züleyhâ'nın anlatacağına dikkat çekilirken kıssada Hz. Yakûb ve Züleyhâ ile ilgili bölüme telmih ya-

pılmıştır:

Ayrılık derdinin haberini Yakûb'un gönlünden sor, Yûsuf'un güzelliğinin şerhini Züleyhâ'dan işit! (Kirmânî, 1389 hş: 420)

1.2. Gömleği ve Gömleğinin Kokusu

Hız. Yûsuf ve gömleği kıssada üç farklı şekilde geçmektedir: 1. Hız. Yûsuf'un kardeşlerinin kana bulayıp kurt parçaladıkları deyip babalarına getirdikleri gömlek, 2. Züleyhâ'nın kendisini reddedince Hız. Yûsuf'a arkadan saldırıp parçaladığı gömlek ve 3. Hız. Yakûb'un onun yokluğuyla ağlamaktan kör olan gözlerine sürüp açılması için Hız. Yûsuf tarafından gönderilen terinin ve kokusunun sindiği gömlek (Gündüz, 2016: 99, 104, 106).

Birinci gömlek temiz olmakla beraber başkalarının kanına bulanmıştır ve üstüne kardeşleri tarafından sıvanan kan, iftirayı, yalanı ve kıskançlığı sembolize etmektedir. Yani Yûsuf'un ölümünü ispat için babalarına getirdikleri "kıskançlık gömleği" dir. İkinci gömlek ise Züleyhâ'nın, Hız. Yûsuf'a hissettiği aşk nedeniyle kendine hâkim olamayışı sonucu arkadan yırtılan; Yûsuf'un iffeti ve Züleyhâ'nın ihtirasını simgelediğinden "ihtiras gömleği" diye nitelenmektedir (İçli, 2013: 271-273). Üçüncü gömlek yani "nübüvvet gömleği" hem Hız. Yakûb'un hem de kardeşlerinin gözünün açılmasına vesile olmuştur. Zira daha önce kıskançlık ve hırslarına yenik düşüp babalarına kardeşlerinin kanlı gömleğini getiren kardeşler, hatalarını düzeltmek üzere Hız. Yakûb'un gözlerine şifa olacak Hız. Yûsuf'un kokusunun ve terinin sindiği gömleği götürmüşlerdir (Gündüz, 2004: 72). Hız. Yakûb, Hız. Yûsuf tarafından kendisine gönderilen bu gömlek gelmeden evvel oğlunun kokusu almıştır (Gündüz, 2016: 99, 104, 106).

"Kafile Mısır'dan ayrılınca babaları, "Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum! dedi" (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf, 12/94).

İsmail Hakkı Bursevî'nin ifade ettiği gibi Hız. Yakûb'a Hız. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu uzaklardan zâhîrî hissi ile aldırın şey Yûsuf'a duyduğu aşk ve yakınlıktır. Aslında bu Hakk'a duyduğu aşkın ta kendisidir. Diğerlerinin bu kokuyu alamamaları kirli bedenleri ve gönülleri sebebiyledir. Işığı geçiren billur bir cama benzeyen kâmil bedenlerin koku ve görme duyuları için engel bulunmamaktadır. Hız. Yûsuf'a karşı aşk ve arzu açlığı duyan Hız. Yakûb'un can burnuna onun kokusu çok ıraklardan bile ulaşmıştır. Zira bu Hız. Yûsuf'a has olan Hakk'ın tecellisinin kokusudur (Güçlü, 2013: 166).

Hız. Yakûb gömleği koklayıp gözlerine sürer sürmez gözleri yeniden görmeye başlamıştır. Bu mucizeye kuşkusuz Hız. Yûsuf'un gömleğe sinen kokusu ve teri neden olmuştur:

“Müjdecî gelince, gömleği yüzüne koyar koymaz Ya'kûb tekrar görür hale geldi. Dedi ki: “Ben size, ‘Allah tarafından sizin bilmediklerinizi bilirim’ demedim mi?” (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf, 12/96).

Hz. Yûsuf’un gömleğinde cennet kokusu bulunduğundan hastaya yani Hz. Yakûb’a şifa vererek gözlerini açmıştır (Gündüzöz, 2004: 72). Esasen Hz. Yakûb’u kendine bağlayan, onu iyileştiren bu koku, Allah’ın Hz. Yûsuf mazharındaki tecellisidir. Dolayısıyla Hz. Yakûb’un aşkı Yûsuf’a değil, hakikatte İlahî sevgiliye yani Yüce Allah’adır (Güçlü, 2013: 160).

1.2.1. Gömleği

Hâcû, yedi yerde gömleğine ve gömleğimin kokusuna değinmiş (Kirmânî, 1389 hş: 294, 295, 344, 358, 393, 400, 442.); ilahî sevgili ve âşık ya da seven ve sevilen arasında hakiki yakınlık olduğunda bedensel varlığın önemli olmadığına dikkat çekerken Hz. Yûsuf ve Hz. Yakûb kıssasına telmihte bulunmuştur. İlahî sevgilinin aşkıyla yanıp kavrulmuş ve ona sıkı sıkıya bağlı olanlar için vuslata ermeye hiçbir maninin olmayacağına vurgu yaparken Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf arasındaki ilişkiyi delil olarak getirmiştir. Hz. Yûsuf ve Hz. Yakûb’un birbirlerine kalben ve manen bağlı olduklarını; Hz. Yakûb’un Hz. Yûsuf nezdinde Allah’a duyduğu aşkı ve bu aşka gömleğin mani olmayacağını ifade etmiştir:

Hakikatte Ken’ânlı Pîr, Yûsuf’tan uzak olmadığından, ey azizler gömlek nasıl yola perde (engel) olur? (Kirmânî, 1389 hş: 393).

Eğer Yûsuf ile Yakûb arasında perde olursa, gömlekten aşikâr olmadığı açıktır (Kirmânî, 1389 hş: 400).

1.2.2. Kokusu/Gömleğinin Kokusu

Hâcû bazen Hz. Yûsuf’un gömleğinin kokusuna sevgilinin misk kokulu saçlarına benzemek suretiyle değinmiş; kimi zaman da Hz. Yâkub’u âşık ve Hz. Yûsuf’u da maşuk yerine koyarak gömleğinin kokusuyla bizzat kokunun sahibi yani Hakk’ı kastederek, aşk yoluna talip olanların bu yolda her türlü sıkıntıya sabır gösterip, tahammül etmesi gerektiğine dikkat çekerken değinmiştir. Her iki durumda da gömleğinin güzel kokularını isteklilerine taşıması yönüyle saba rüzgârı önemli bir göreve sahiptir. Şair Hz. Yûsuf’un gömleğine Mısır ve saba rüzgârı kelimeleriyle birlikte yer verirken kıssaya telmihte bulunmuştur.

Saba rüzgârı: Seher vakti cananın mahallesinden eserek âşiğâ onun güzel kokusunu yani haberini ulaştıran rüzgârdır (Şemîsâ, 1387 hş: 828-829). Kimilerine göre Hz. Yûsuf’un gömleğinin kokusunu Hz. Yakûb’a o getirmiştir (Onay, 2000: 385).

Birkaç örnek:

Yûsuf'un gömleğinin kokusunu saba rüzgârından alıyorum ya da İrem bahçesinden onun yasemininin kokusu esmiş (Kirmânî, 1389 hş: 295).

Ey azizler rüzgâr Mısır'dan esmiyorsa, Yûsuf'un gömleğinin kokusunu nereden alıyorum? (Kirmânî, 1389 hş: 358).

Yakûb'un üzüntüsünden habersizsin ve devamlı Yûsuf'un gömleğinin kokusunu sabadan istiyorsun (Kirmânî, 1389 hş: 442).

Ey aziz kardeşler, saba rüzgârı dışında Mısır tarafından gömleğinin kokusunu bana kim getirir? (Kirmânî, 1389 hş: 354).

1.3. Ken'ân-Ken'ânlı Oluşu

Ken'ân, İsrâiloğullarının başlangıçtaki ülkesidir. Hz. Yakûb'un memleketi olan Ken'ân, Filistin ve Şam'ı içine alan bölgenin adıydı (Pervînî ve Zare Burmî, 1391 hş: 11). Edebiyatta Ken'ân ili Hz. Yûsuf (Mâh-ı Ken'ân) ve Hz. Yakûb (Pîr-i Ken'ân) sebebiyle anılmış (Pala, 2002: 279); bazen de Ken'ânlı Yûsuf terkibi kullanılmıştır (Şemîsâ, 1386 hş: 713).

Hâcû, sekiz yerde "Ken'ân iline" (Kirmânî, 1389 hş: 150, 166, 172, 188, 199, 244, 371, 387) ve on beş yerde de "Ken'ânlı Yûsuf" (Kirmânî, 1389 hş: 35, 54, 113, 151, 182, 198, 208, 236, 265, 275, 282, 283, 356, 357, 478) terkibine yer vererek kıssaya telmihte bulunmuştur.

Hâcû, Ken'ân ilini zikrettiği beyitlerde Ken'ân ilinde yaşayan ve ayrılık acısıyla kavrulduğu oğlu Hz. Yûsuf'a dair müjdeli bir haber bekleyen Hz. Yakûb'u; Ken'ânlı Yûsuf terkihiyle de çoğu zaman ilahi sevgiliyi kastetmiştir. Birkaç örnek:

Ey azizler saba rüzgârı dışında hiçbir müjdecî kaybolmuş Yûsuf'un haberini Ken'ân'a götürmez (Kirmânî, 1389 hş: 150).

Her an gönlüme Mısır'dan bir haber ulaşır, yoksa benim Ken'ânlı Yûsuf'um orada mıdır diye! (Kirmânî, 1389 hş: 54)

Ey azizler eğer o bizim Ken'ânlı Yûsuf'umuzsa, onu iki âlemde satın alan herkes zarar görmüş değildir (Kirmânî, 1389 hş: 113).

Eğer elden turuncu tanımazsam (ayırt edemezsem) ayıp olmaz çünkü tüm Mısır'da benim için Ken'ânlı Yûsuf gibi aziz biri yoktur (Kirmânî, 1389 hş: 282).

Edebiyatta Hz. Yûsuf'un yüzü güzelliği ve parlaklığıyla aya benzetilmiş; "Mâh-ı Ken'ân" yani Ken'ân'ın ayı terkihiyle Hz. Yûsuf kastedilmiştir (Şemîsâ, 1386 hş: 706). Hâcû üç yerde (Kirmânî, 1389 hş: 207, 281, 369) bu terkihi kullanarak Hz. Yûsuf'a ve kıssasına değinmiştir.

Bizim Ken'ânlı ayımıza söyle de perdenin ardından çıksın böylece artık iddiacı Züleyhâ'ya inkâr etmez (Kirmânî, 1389 hş: 207).

Ken'ânlı ayım hüznler kulübesinden gitti ancak yüzünün aksini kapı ve duvarda buluyorum hala! (Kirmânî, 1389 hş: 281).

1.4. Mısır-Mısırdaki Bulunuşu/ Mısırlı Diye Anılması

Hâcû yirmi iki yerde Hz. Yûsuf'la alakalı olarak Mısır ülkesini zikretmiş (Kirmânî, 1389 hş: 52, 54, 97, 150, 151, 166, 172, 188, 203, 208, 224, 242, 265, 282, 289, 292, 294, 354, 356, 358, 387, 419) ve dokuz yerde "Mısırlı Yûsuf" terkibine (Kirmânî, 1389 hş: 34, 47, 166, 237, 344, 100, 107, 250, 477) yer verirken kıssaya telmihte bulunmuştur. "Mısır ve Mısırlı Yûsuf" mazmunları koku, haber, pazar ve alıcı kelimeleriyle birlikte zikredilmiş; "Mısırlı Yûsuf" terkihiyle İlahi sevgili kastedilmiştir. Birkaç örnek:

Mısır'dan hoş bir koku veriyor ve gönlüm diyor: Bu müjdecî, bizim kaybolmuşumuzdan geliyor! (Kirmânî, 1389 hş: 242).

Mısırdan gömleğin kokusunu gönder de bir anda hüznler evinin sakinine huzur ulaşsın! (Kirmânî, 1389 hş: 387).

Bizim Mısırlı Yûsuf'umuzu pazara götürünce, ey nice aziz can ona alıcı gelir (Kirmânî, 1389 hş: 237).

Mısırlı Yûsuf için aziz canla her bir yolun başında bir alıcı vardır (Kirmânî, 1389 hş: 107).

1.5. Kaybolmuş Yusuf Diye Anılması

Hâcû, "Kaybolmuş Yûsuf" terkihini yedi yerde kullanmıştır (Kirmânî, 1389 hş: 34, 150, 150, 199, 371, 387, 419). Aslında bu terkip Ken'ân ilinde yaşayan Hz. Yakûb'un oğlu Hz. Yûsuf'un durumuna dair düşüncesi ve hislerini anlatmaktadır. Kıssada geçtiği üzere Hz. Yakûb her ne kadar Hz. Yûsuf'un kanlı gömleğini getirselere de oğlunun başına bir kötülük geldiğini sezmekle birlikte öldüğüne inanmamış ve asla ondan ümidini kesmeyerek sürekli yaşadığına dair müjdeli bir haber beklemiştir. Hâcû, "Kaybolmuş Yûsuf" terkihini müjde, haber ve Ken'ân kelimeleriyle birlikte kullanmış; Ken'ân ile buranın sakini Hz. Yakûb'u kastetmiş ve tüm bu beyitlerde kıssaya telmihte bulunmuş; Hz. Yûsuf'un haberini getirmesi için yine saba rüzgârından yardım istemiştir. Birkaç örnek:

Ey azizler saba rüzgârı dışında hiçbir müjdecî kaybolmuş Yûsuf'un haberini Ken'ân'a götürmez (Kirmânî, 1389 hş: 150).

Şîrîn'in tatlı sözünü Ferhad'a söyle, kaybolmuş Yûsuf'un haberini Ken'ân'a ulaştır! (Kirmânî, 1389 hş: 387).

Eğer Mısır'dan bu tarafa uğrarsan bizim kaybolmuş Yûsuf'umuzdan ne haber? Söyle! (Kirmânî, 1389 hş: 419).

Ey azizler nasıl bir müjdecidir ki bizim kaybolmuş Yûsuf'umuzun müjdesini getiriyor (Kirmânî, 1389 hş: 150).

2. HZ. YÛSUF'LA BAĞLANTILI KİŞİLER

2. 1. Ailesi

2.1.1. Hz. Yakûb (Babası)

Hz. İbrahim'in torunu, Hz. İshâk'ın oğlu olan Hz. Yakûb vahiy gönderilen peygamberlerdendir. İsrâiloğulların üç atasından biri olan Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf'un baba-sıdır. Hz. Yûsuf'un yokluğuyla çok üzülmüş, ağlamaktan gözleri kör olmuş; Hz. Yûsuf'un kendisine gönderdiği gömleği yüzüne sürmesiyle gözleri açılmıştır (Harman, 2013: 274-275).

Edebiyatta Pîr-i Ken'ân (Ken'ânlı Pîr) olarak da geçen Hz. Yakûb'un (Onay, 2000: 467) oğlu Hz. Yûsuf'un ayrılık acısıyla sürekli ağlayarak ıstırap içinde yaşadığı evine "Beyt-i Ahzân, Beytülhüzn ve Külbe-i Ahzân ya da Beytülahzân" hüznler kulübesi denmiştir (İsen, 1992: 88).

Hâcû, on beş yerde Hz. Yakûb'u ismiyle zikretmiş (Kirmânî, 1389 hş: 47, 151, 196, 197, 236, 250, 275, 356, 357, 400, 404, 420, 442, 470, 493); iki yerde Hz. Yakûb'a "Pîr-i Ken'ân (Kenanlı Pîr)" terkipleriyle (Kirmânî, 1389 hş: 34, 393) yer vermiştir. Beyitlerde Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'a dair bir haber beklediğine; sevgilinin kokularını âşığa taşıyarak bir anlamda ulak görevi üstlenen seher rüzgârının esişiyle Hz. Yûsuf'un kokusunun Hz. Yakûb'a ulaşacağı ifade edilirken kıssaya telmihte bulunmuştur. Örnek:

Yakûb'a Mısır'dan kim haber getirir ya da ondan Ken'ânlı Yûsuf'a kim haber götürür (Kirmânî, 1389 hş: 151).

Seher rüzgârı desteklerse olur yoksa Mısırlı Yûsuf'un kokusu Ken'ânlı Pîre gelmez (Kirmânî, 1389 hş: 34).

Şair iki yerde "Beyt-i Ahzân" ve üç yerde "Külbe-i Ahzân" terkipleriyle (Kirmânî, 1389 hş: 250, 387, 275, 281, 478) Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'un hicranıyla büyük üzüntülere gark olduğu "Külbe-i Ahzân" yani hüznler kulübesine ve kıssada bu hadisenin anlatıldığı bölüme telmihte bulunmuştur. Birkaç örnek:

Beyitlerde Hz. Yûsuf'un ayrılığında kederlenen, ağlamaktan gözlerine ak düşen ama bir an bile umudunu ve sabrını kaybetmeyen Hz. Yakûb'un sonunda oğluna kavuştuğu söylenmektedir:

Hüzünler evi makamı olan Yakûb ansızın Ken'ânlı Yusuf'un vuslatına erdi yine! (Kirmânî, 1389 hş: 275).

Şair Hz. Yakûb'u âşık ve Yûsuf'u da maşuk yerine koymuş; aşkın bilhassa İlahi aşkın büyük emek istediği, bu yola girenleri büyük meşakkatler ve sıkıntıların beklediğini; tüm bunlara daima sabretmek ve gece gündüz gönlünde ve dilinde maşuka yani Hakk'a yer vermek, O'nu zikretmek gerektiğini vurgulamıştır:

Eyüb'ün sabrını göstermemiş, derdin dermanını nasıl istersin, Yakûb'un hüznünü görmemiş, hüznler evini ne bilirsin! (Kirmânî, 1389 hş: 470).

Bir gece hüznler kulübesinin köşesinde gündüz etmemiş (sabahlamamış), Yûsuf'un gömleğinin kokusunu rüzgârdan istersin (Kirmânî, 1389 hş: 478).

Mısırdan gömleğin kokusunu gönder ve bir anda hüznler evinin sakinine huzur ulaşsın! (Kirmânî, 1389 hş: 387).

Hâcû büyük olasılıkla huzursuzluk ve kıtlık nedeniyle Kirmân'dan ayrılmış Irak-ı Arab, Hûzistan, Azerbaycan, Bağdad, Mısır ve Suriye ve Filistin'e seyahatler yapmış (Tokmak, 1996: 520); ailesinden bilhassa evladından uzakta hasret çekmiştir. Evladına duyduğu bu özlemi şiirlerinde dile getirmiş (Kirmânî, 1374 hş: 9); bu şiirlerinden bazısında hislerini diler getirirken kendini, günlerini Hz. Yûsuf'un hasretiyle yanarak geçiren Hz. Yakûb'la eş tutarak kıssaya gönderme yapmıştır:

Niye aziz ömür sona erdi, ben ve Yakûb için evladın ayrılığında! (Kirmânî, 1389 hş: 196).

Ey aziz yâr, uzaklık üzüntüsünü sen ne bilirsin, evladın yüzünün ayrılığını ben bilirim ve Yakûb! (Kirmânî, 1389 hş: 197).

Hacû serzeniş edemedi eğer onun aziz canı Yakûb gibi Ken'ânlı Yûsuf'tan mahrum olsa da! (Kirmânî, 1389 hş: 357).

2.1.2. Bünyâmin (Erkek kardeşi)

Hz. Yakûb'un en küçük oğlu olan Bünyâmin, Hz. Yûsuf'un öz kardeşidir (Pervînî ve Zare Burmî, 1391 hş: 22). Ahd-i Atik'te adı Binyamin şeklinde zikredilmiş ve Yakûb'un Rahel isimli eşinden doğduğu söylenmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de Bünyâmin'den Hz. Yûsuf'un diğer kardeşleri gibi isim verilmeden söz edilmiştir. Kıssada geçtiği üzere Hz. Yûsuf zahire almak için gelen kardeşlerine bir daha ki sefere Bünyâmin'i de getirmeleri şartıyla bu taleplerinin yerine getirileceğini söylemiş; Hz. Yûsuf'tan sonra en çok Bünyâmin'i seven ve onun yerine koyan Hz. Yakûb da oğullarının kardeşlerini koruyacaklarına dair söz vermeleri üzerine yanlarına Bünyâmin'i alarak Mısır'a gitmelerine ikna olmuştur. Hz. Yûsuf, Bünyâmin'e kendini tanıtmış daha sonra onun eşyalarının arasına bir tas koydurmuş; bu tas Bünyâmin'in üzerinden çıkınca yasa gereği Bünyâmin Mısır'da kalmıştır (Küçük, 1992: 490).

Hâcû iki yerde Bünyâmin'in ismine yer vermiş; Hz. Yûsuf'un öz kardeşi olan ve

Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'tan sonra en sevdiği ve onun yerine koyarak avunmaya çalıştığı Bünyâmin'e ve olaya telmihte bulunmuştur:

Ey aziz kardeşler ganimet sayınız, kaybolmuş Yûsuf'un kokusuyla Bünyâmin'i! (Kirmânî, 1389 hş: 34).

Eğer Yakûb'a yüzlerce Bünyâmin olsa da Yûsuf'tan başkasını istemeyecek! (Kirmânî, 1389 hş: 236).

2.2. Züleyhâ

Yûsuf kıssasında önemli yer tutan kişilerden biri olan Züleyhâ, Hz. Yûsuf'u köle olarak satın alan Mısır azizinin eşidir (Pervînî ve Emînî, 1391 hş: 17). Hz. Yûsuf çok güzel bir delikanlı olunca Züleyhâ, Yûsuf'un bir benzeri olmayan eşsiz güzelliği karşısında arzularına yenik düşerek iffetsizlikte suçlanmayı göze almış ve onunla olmak istemiştir. Hz. Yûsuf onun bu çirkin teklifini reddedince arkadan gömleğini yırtarak Hz. Yûsuf'a iftira atmıştır (Mürevvetî ve Sâkî, 1390 hş: 16). Dedikodular baş gösterince kendini böylesi iffetsizce davranmaya iten şeyin Hz. Yûsuf'un karşı konulamaz güzelliği olduğunu göstermek ve kendini bir nebze haklı çıkarmak gayesiyle aleyhinde konuşan kadınları davet etmiş; önlerine ikramlıklar koydurmuş; ardından Hz. Yûsuf'u çağırtmıştır (Turan, 2014, 66-67). Kadınlar Hz. Yûsuf'un güzelliğiyle büyülenmiş bıçakla turunç yerine ellerini kesmişler ve Züleyha'yı haklı bulmuşlardır. İrfanî edebiyatta Züleyhâ'nın Hz. Yûsuf'a olan aşkına farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Züleyha'nın Hz. Yûsuf'a olan aşkı aslında İlahi sevgiliye duyulan aşktır; Hz. Yûsuf'ta zuhur eden güzellik Hakk'ın nurlarının tecellisidir. Kardeşleri ona baktıklarında bunu görememiş dolayısıyla onun değerini idrak edememişlerdir. Züleyhâ ise Hz. Yûsuf yani İlahi sevgiliye ulaşma yolunda her şeyi hatta ayıplanıp kınanmayı bile göze almıştır. Mısırlı kadınlar ilkin kayıtsız kaldıkları ve göremedikleri bu güzelliğin sırrına vakıf olunca Züleyhâ'yı anlamışlardır (Müdîrî ve Mâlmir, 1393 hş: 124, 137-138).

Hâcû, dokuz yerde Züleyhâ'nın ismini zikretmiş (Kirmânî, 1389 hş: 52, 135, 157, 176, 207, 208, 283, 361, 420); Züleyhâ'nın Hz. Yûsuf'un güzelliğiyle kendinden geçtiğine, onun aşkıyla yanıp kavrulduğuna, gözyaşı döktüğüne, Hz. Yûsuf'un onun nazârında her şeyden kıymetli olduğuna, onu kınayanların Hz. Yûsuf'u görünce turunç yerine ellerini kestiklerine değinerek kıssada Züleyhâ ile alakalı bölüme telmihte bulunmuştur. Birkaç örnek:

Beyitte şair Züleyhâ'nın aşkıyla döktüğü gözyaşlarını çok fazla olması yönüyle sele benzetmiş ve Mısır'ı silip süpüreceğini söyleyerek mübalağa yapmıştır:

Tuhaf eğer Mısır ülkesi ırmakla süpürülmediyse, Züleyhâ'nın gözünden aktığı o bütün selden! (Kirmânî, 1389 hş: 52).

Beyitlerde Hz. Yûsuf'a olan aşkıdan ötürü Züleyhâ'yı kınayanların Hz. Yûsuf'u

görünce büyüleyici güzelliği karşısında turunç yerine ellerini kestiklerinde onu anladıklarına değinilirken kıssada bu olayın geçtiği bölüme telmih söz konusudur:

“Aziz’in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yastıkları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf’a), “karşılarna çık!” dedi. Kadınlar Yûsuf’u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve “Aman Allahım! Bu bir beşer değil, bu ancak seçkin bir melektir!” dediler. Kadın dedi ki: “İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla birlikte olmak istedim. Fakat o iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisinden istediğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!” (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf, 12/31-32).

Kanlı avuçtan turuncu bilmeyenler (ayıramayanlar), Züleyhâ'nın inkâr edilmeyeceğini bilirler (Kirmânî, 1389 hş: 157).

Divane başından dolayı Züleyhâ'yı ayıpladığımızdan ötürü eğer elden turuncu ayırmazsak kusur olmaz (Kirmânî, 1389 hş: 361).

Şair, Hz. Yûsuf’un değeri ve öneminin ilkin kardeşleri daha sonra onu satanlarca bilinmediğine dikkat çekerken; Züleyhâ’nın onun için her şeyden geçecek ve hatta ayıplanmayı bile göze alacak kadar Hz. Yûsuf’a değer verdiğini söylemiştir. Elbette ki burada daha önce bahsedildiği gibi şair Züleyhâ’nın Hz. Yûsuf’ta İlahi sevgiliyi ve onun aşkını duyduğuna değinmiştir.

Eğer Ken’anlı Yûsuf’un değerini bilmiyorsan, azizim git Züleyhâ'nın gözünden sor! (Kirmânî, 1389 hş: 283).

3. HZ. YÛSUF’LA İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

3.1. Kuyu

Kıssada geçtiği üzere kıskançlığın gözleri kör olan ve doğru düşünemeyen kardeşleri (Polater, 2007: 15) önce Hz. Yûsuf’un öldürmeyi planlamışlar ancak içlerinden biri bir kuyuya atmaya önermesi üzerine onu bir su kuyusuna atmışlar ve Hz. Yakûb’a da Hz. Yûsuf’u kurt yedi diye yalan söylemişlerdir (Müevvetî ve Sâkî, 1390 hş: 15).

“Hani kardeşleri demişlerdi ki: “Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Hâlbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde! Yûsuf’u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz! Onlardan biri, “Yûsuf’u öldürmeyin, eğer mutlaka yaparsanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulup alır” dedi.” (Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf, 12/8-10).

“Onu götürüp (kör) kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yap-

tilar. Onlar farkında değilken biz de Yûsuf'a vahyettik ki, "Onlara bu yaptıklarını elbet bir gün anlatacağız." (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf, 12/15).

Hız. Yûsuf'un kardeşleri tarafından atıldığı kuyu hile ve aldatmacanın göstergesi olmuş (Hacızâde ve Ferhâdî, 1397 hş: 34); kendisi için bir zindan mahiyetindeki bu kuyudan onu bir kervan çıkarmış ve parayla satmıştır (Pervînî ve Zare Burmî, 1391 hş: 21-22). Edebiyatta sevgili Hız. Yûsuf'a, sevgilinin çene çukuru da Hız. Yûsuf'un içinde atıldığı kuyuya benzetilmiştir (Pala, 2002: 107).

Hâcû yedi yerde Hız. Yûsuf ile alakalı olarak kuyu mazmununa yer vermiş (Kirmânî, 1389 hş: 100, 181, 224, 265, 292, 344, 422); kuyu kelimesini bazen çene çukuru, gamze ile bazen de zindanla ilişkilendirmiştir. Şair kuyuyu zindan anlamında kullanırken kuyuyla bu dünyayı ve dünya hayatını kastetmiştir. Zira İlahi sevgiliyi arzulaayan hakiki âşık için bu dünya içinde Yûsuf'un yani mutlak güzelliğin gizli olduğu karanlık bir kuyudur. Âşık için hapisane hükmündeki kuyu aynı zamanda sevgiliye ulaşması, vuslata ermesi için aşk yolunda çekmek zorunda sıkıntı ve meşakkatlerin kendisidir. Birkaç örnek:

Sevgili emsalsiz ve göz alıcı güzelliğiyle Hız. Yûsuf'a; çene çukuru ya da çenesindeki çukur gibi gamze âşıkların düşmek için can attıkları içinde Hız. Yûsuf'un bulunduğu kuyuya benzetilmiştir:

Benim Mısırlı Yûsuf'unun çene çukuru her ne kadar kırgınsa da aydınlık bir kuyudur (Kirmânî, 1389 hş: 100).

Benim gönlüm onun çenesindeki gamzede, tıpkı Yûsuf gibi kuyunun dibine düşmüş (Kirmânî, 1389 hş: 422).

Parlak ve alımlı yüzü aya benzetilen sevgili otağdan dışarı çıkınca ıslık ıslık gönül alan cemaliyle güzellik bakımından kuyudan çıkan Hız. Yûsuf'a teşbih edilmiştir:

O ay otağın kapısından ortaya çıktı ve dedim: "Yoksa Ken'ânlı Yûsuf kuyudan mı çıktı" (Kirmânî, 1389 hş: 182).

Hâcû beyitte Ken'ân'ın kuyusuyla İlahi sevgilinin aşkı yolunda içine düşülen sıkıntı ve zorlukları; Ken'ân'ın ayıyla da sevgiliyi kastetmiştir:

Ken'ân kuyusundan Ken'ân'ın ayına doğru geldikten sonra şimdi gözü aydın olmuşuz (Kirmânî, 1389 hş: 369).

3.2. Zindan

Yûsuf kıssasında kuyu ve zindan kavramları birbiriyle eşleşen mevzulardır. Zira Hız. Yakûb'un Hız. Yûsuf'a olan sevgisi kardeşlerinin onu kuyuya atmalarına neden olurken; yine Züleyhâ'nın Hız. Yûsuf'a karşı aşkı ve buna yanıt alamayışı onu hapse göndermesine sebebiyet vermiştir. Elbette ki ilkinde Hız. Yakûb'un oğluna duyduğu

evlat sevgisi masumane ve içtendir ve olayın gerçekleşmesinde dolaylı etkiye sahiptir. Ancak ikincisinde Züleyhâ'nın hissettikleri sevginin ötesinde arzu ve ihtiras barındırmaktadır. Yani temiz ve saf değildir; ayrıca olayın meydana gelmesinde doğrudan et-kendir (Gündüzöz, 2004: 68-70).

Hâcû üç yerde (224, 250, 292) kıssada bahsi geçen zindan olayına telmihte bulunurken kuyu ve zindan arasında bir ilişki kurmuş ve iki tip zindandan bahsetmiştir; ilki Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından atıldığı kuyu, diğeri ise Züleyhâ'nın iftirası sonucunda gönderildiği hapisane. Elbette ki şairin her iki durumda da amaçladığı sıkıntı ve zorluklara karşı sabrı ve Allah'a tam bir teslimiyet içinde olmayı vurgulamaktır.

Beyitlerde ifade edildiği üzere Hakk'ın güzelliğinin tecellisi olan Hz. Yûsuf'un yüzüne bakmak ve bağlanmak yani aşk yolunda her sıkıntıya katlanmak ve o yoldan ayrılmamak Mısır ülkesinden bile değerlidir. Bu İlahi sevgiliye duyulan bağlılık ve aşk Hz. Yûsuf'u kuyulardan, zindanlardan çıkarmış Mısır ülkesine aziz yapmıştır:

Kuyuda Yûsuf'un çehresine imkân bulan herkese zindan, Mısır mülkünden daha hoştur (Kirmânî, 1389 hş: 292).

Aziz yâr eğer Yûsuf'un yüzü olmazsa, zindanda Mısır saltanatı olunamazdı (Kirmânî, 1389 hş: 224).

3.3 Pazar-Alıcı-Satıcı (Satmak)

Kur'ân'da ifade edildiği üzere Hz. Yûsuf, kardeşleri tarafından atıldığı kuyudan bir kervan tarafından çıkarılmış ve sonra az bir paraya satılmıştır:

“Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; “Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!” diye bağırdı. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi biliyordu. (Mısır'da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer vermemişlerdi.” (Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf, 12/19-20).

Hâcû, Hz. Yûsuf ile alakalı olarak Mısır'da pazarda satılmasına “alıcı, pazar, satıcı” kelimeleriyle on bir yerde temas ederek (Kirmânî, 1389 hş: 32, 35, 79, 107, 113, 203, 237, 289, 292, 385, 47/2) kıssaya telmihte bulunmuştur. Şair Hz. Yûsuf'la maşuku kasetmiş; isteklilerin bunu elde etmek için canlarını ortaya koymaya hazır olduklarını dile getirmiştir. Birkaç örnek:

Bizim Mısırlı Yûsuf'umuzu pazara götürünce, ey nice aziz can ona alıcı gelir (Kirmânî, 1389 hş: 237).

Yûsuf'un vuslatını yüzlerce aziz can elde edemez, alıcılar için bu nasıl imkânsız bir sevdadır (Kirmânî, 1389 hş: 32).

Sen Yûsuf'sun aziz can sana feda olsun gel çünkü aziz canım sana alıcıdır (Kirmânî, 1389 hş: 79).

Bir saçına yüzlerce aziz canın değdiği Yûsuf'un mahallesinden alıcıların kavgası nasıl eksik olur? (Kirmânî, 1389 hş: 385).

Eğer senin bir saçının ucunu yüzlerce aziz cana Yûsuf gibi satsalar hala ucuzdur (Kirmânî, 1389 hş: 472).

Hüsrev'in yanında Şirin'in tatlı sözünün ettiler, Züleyhâ'ya Ken'ânlı Yûsuf'tan haber verdiler (Kirmânî, 1389 hş: 198).

3.4. Gül-Yusuf

Hâcû bir yerde kırmızı gülü Hz. Yûsuf'a teşbih etmiştir. Şair tüm alımlılığıyla gülün tomurcuğunun içinden çıkıp, açılıp güzel kokular yaymasını, Hz. Yûsuf'un hapisten çıkıp Mısır azizi olmasına benzetmiştir. Devamında şekli dolayısıyla göze benzettiği nergisin açılmasını da Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusuyla gözünün açılmasına teşbih ederek gül ile Hz. Yûsuf ve nergis ile de Hz. Yakûb arasında benzetme ilgisi kurmuş ve kıssaya telmihte bulunmuştur:

Gül Yûsuf'u Mısır azizi oldukça, Yakûb gibi gömleğin kokusuyla nergisin gözü açılır (Kirmânî, 1389 hş: 404).

SONUÇ

Hâcû-yi Kirmânî'nin incelenen gazellerinde şairin Hz. Yûsuf kıssasına temas ederken kıssada geçen kişilerden Hz. Yûsuf başta olmak üzere Hz. Yakûb'a, Bünyâmin'e ve Züleyhâ'ya yer verdiği; mekân olarak Ken'ân ili ve Mısır ülkesi ile Hz. Yakûb'un evine değindiği görülmüştür. Hâcû söz konusu kişi ve yerleri görünen yani gerçek anlamlarıyla kullanarak Yûsuf kıssasına telmih bulunmanın yanı sıra bazen mecaz anlamda kimi zaman da teşbih amaçlı tercih etmiştir. Hz. Yûsuf'u maşuka, Hz. Yakûb'u da âşığa benzetmiş ya da baharda tomurcuk içinden çıkarak açan gülü zindandan kurtulup Mısır'a aziz olan Hz. Yûsuf'a; misk kokulu güllerin yanı başında açan nergisi de Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusuyla gözleri açılan Hz. Yakûb'a teşbih etmiştir. Bazen de Hz. Yûsuf'u gurbette hasretini çektiği evladıyla kendini de Hz. Yakûb'la bağdaştırarak hayatının hüznünü yansıtmıştır. Hâcû kimi zamanda Hz. Yûsuf'un eşsiz güzelliğiyle ya da kokusuyla İlahi sevgiliyi; Hz. Yakûb'la da İlahi sevgilinin âşıklarını, yolun isteklilerini kastetmiştir. Hz. Yûsuf'un atıldığı kuyuyu cananın çene çukuruna teşbih etmiş ya da zindan olarak tasavvur etmiş ve kuyuyla dünyayı ya da aşk yolunda çekilen meşakkatleri anlatmıştır.

KAYNAKÇA

- Çakan, İ. L. ve Solmaz, N. M. (2008). *Kur'ân-ı Kerim'e göre peygamberler ve tevhid mücadelesi*. Ensar Neşriyat.
- Çelebi, İ. (2008). Rüya. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C 35, ss. 306-309). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Devletşâh-i Semekandî. (1382 hş). *Tezkiretu's-şuarâ* (Nşr.: Edward Browne). Esâtîr.
- Güçlü, B. (2013). Mevlâna'nın eserlerinde Yûsuf'un gömleğinin kokusu. *Marife*. 13 (3), 151-167.
- Gündüz, Ahmet. (2016). Yusuf suresi bağlamında üç gömleklî hayat sürecinden bazı ayrıntılar. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (21), 93-110.
- Gündüzöz, S. (2004). Kur'ân anlatımında paradigmatik yapı: Yusuf kıssası örneği. *Ekev Akademi Dergisi*. 8(18), 61-73.
- Hâcû-yi Kirmânî. (1389 hş). *Gazeliyyât-i Hâcû-yi Kirmânî* (Nşr.: Hamîd-i Mazherî). Ferhengî-yi Kirmân.
- Hâcû-yi Kirmânî. (1374 hş). *Dîvân-ı kâmil-i Hâcû-yi Kirmânî* (Nşr.: Saîd-i Kaniî). Behzâd.
- Pervînî, H. ve Zare Burmî, M. (1391 hş). Mekân, zamân, rûyâ ve şahsiyet der sûre-i Yûsuf. *Pejuheşha-yi Meyân-i Rişte-i Ku'ân-ı Kerîm*. 3 (2), 7-26.
- Pervînî, H. ve Emînî, Y. (1391 hş). Anâsır-ı edebî ve hünerî der dâstân-i Yûsuf Ez Nigâh-i Seyyid Kutub. *Mütalaat-ı Edebî-yi Mütûn-i İslâmî, Edebiyyat-ı Dinî*. 1(1), 9-31.
- Harman, Ö. F. (2013). Ya'kûb. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 43, ss. 274-276). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö. F. (2013). Yûsuf. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 44, ss. 1-5). Türkiye Diyanet Vakfı.
- İçli, A. (2013). Yusuf kıssası ve Beyrek hikâyesinde gömlek sembolizmi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(26), 267-274.
- İsen, M. (1992). Beytulahzân. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 6, ss. 88). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kırca, C. (1989). Ahsenü'l-Kasas. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 2, ss. 178). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kotan, H. (2019). Fâlnâme Dânyâl 'Aleyhi's-selâm (metin-inceleme-sözlük). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 65, 131-152.
- Köksal, M. A. (2013). *Peygamberler tarihi I-II*. Türkiye Diyanet Vakfı.

- Küçük, A. (1992). Bünyâmin. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 6, s. 490-491). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Müdirî, L. ve Mâlmir, M. İ. (1393 hş). Teemmülî ber te'vîlât-i dâstân-i Yûsuf der mütûn-i irfânî ber pâye-i ümmehât-i mütûn-i nazm ez karn-i şeşum tâ nohum. *İrfân-i İslâmî*. 11(42), 111-144.
- Hacızâde, M. ve Ferhâdî, R. (1397 hş). Berresi-yi kıssa-yi Yûsuf ber esâs-i nazariye-yi tahlîl-i goftmân-i intikâdî-yi Norman Farklof. *Pejuheşha-yi Edebî-Kur'ânî*. 6(4), 25-42.
- Onay, A. T. (2000). *Eski türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (2002). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Leyla ve Mecnun Yayınları.
- Polater, K. (2007). Kur'ân ve Kitâbı Mukaddes'e göre Yûsuf kıssası. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 7(2), 9-50.
- Mürevvefî, S. ve Sâkî, S. (1390 hş). Berresi-yi tatbîkî-yi kıssâ-i hazret-i Yûsuf der Kur'ân-ı Kerîm ve Tevrât. *Marifet-i Edyân*, 3(2): 5-24.
- Şemîsâ, S. (1387 hş). *Ferheng-i işârât I-II*. Mîtrâ.
- Şemîsâ, S. (1386 hş). *Ferheng-i telmîhât*, Mîtrâ.
- Tokmak, N. (1996). Hâcû-yi Kirmânî. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (C 14, ss. 520-521). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Turan, M. (2014). Yûsuf peygamber kıssasında "kadın unsuru" bağlamındaki algılara eleştirel bir yaklaşım. *ERUIFD*. 19 (2), 55-80.
- Zebîhullâh-i Safâ. (1386 hş). *Târîh-i edebiyât der Êrân* (CİLT 3). Firdevs.